

کتاب کار نباید آزادی مخاطب را سلب کند

آثاری که در طول سال به دبیرخانه جشنواره کتاب‌های آموزشی و تربیتی رشد می‌رسند، توسط داوران و ارزیابان بررسی می‌شوند. میزان هماهنگی این آثار با اهداف برنامه درسی یکی از مهم‌ترین معیارهایی است که باعث می‌شود اثری مناسب یا نامناسب تشخیص داده شود. از این‌رو، آگاهی داوران از برنامه درسی اهمیت به‌سزایی دارد. علاوه بر این، ناشران و مؤلفان انتظار دارند نقاط قوت و ضعف آثارشان به وضوح بیان شود. از این‌رو، داوران به آمادگی‌هایی نیاز دارند که قرار است در سلسله نشست‌هایی به آن‌ها پرداخته شود. در نشست داوران پیش‌دبستان، اشکالات داوری‌ها، نقش داوران در آسیب‌شناسی و شناسایی خلأها، و نیز ویژگی‌های تولید محتوای استاندارد و ماندگار برای کودکان بررسی شد.

دوره پیش‌دبستان فعالیت‌محور است

فریبا کیا، معاون دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی، با اعلام اینکه قرار است در سلسله نشست‌هایی، با داوران و ارزیابان آثار، موضوعات مورد نیاز آن‌ها بررسی شود، گفت: «اولین نشست داوران را به دوره پیش‌دبستان اختصاص دادیم که نشان از اهمیت این دوره دارد. یافته‌ها نشان می‌دهند، حدود ۴۰ تا ۴۵ درصد یادگیری در سن قبل از چهار سالگی و ۲۵ درصد آن در چهار تا شش سالگی اتفاق می‌افتد. بر این اساس می‌توان گفت توجه به این دوره تا چه حد ضرورت دارد و به تبع آن منابع آموزشی که برای این گروه سنی تهیه و تولید می‌شود اهمیت مضاعفی می‌یابد.»

وی با بیان اینکه دوره پیش‌دبستان فعالیت‌محور است، گفت: «می‌دانید که دوره پیش‌دبستان جزو آموزش رسمی نیست و برنامه درسی ندارد، بلکه برنامه فعالیت دارد. بنابراین، محور این دوره فعالیت است نه آموزش مستقیم. حدود ۱۲ گروه فعالیتی در راهنمای فعالیت پیش‌دبستان مصوب شورای عالی تعریف شده‌اند که برای عمده آن‌ها کتاب‌های داستانی و فعالیت‌های گروهی معرفی شده است. این منابع کودک را آماده می‌کنند و مهارت‌های لازم را به او آموزش می‌دهند تا او با اشتیاق وارد مدرسه شود.»

کیا افزود: «تحقیقات نشان می‌دهد، کودکانی که دوره پیش‌دبستان را طی می‌کنند، در امتحانات پایان سال نتیجه بهتری می‌گیرند، از مهارت‌های اجتماعی بهتری برخوردارند، ارتباطات اجتماعی بهتری دارند و در کارهای گروهی و مشارکتی به نسبت دیگران موفق‌ترند. همه این‌ها باعث شد وزارت آموزش و پرورش و به‌طور مشخص سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، در بخشی از فعالیت خود، علاوه بر تولیدات رسمی که کتاب‌های رسمی هستند و مجلات رشد که پشتیبان آن بخش‌اند، مجله رشد پیش‌دبستان را که به‌طور اختصاصی برای مربیان پیش‌بینی شده است منتشر کند. علاوه بر این، در بخش سامان‌دهی منابع آموزشی و تربیتی، کتاب دوره پیش‌دبستان را هم در سرفصل کارهای سامان‌دهی قرار داده است، به طوری که اکنون ما کتاب‌نامه‌ای مختص دوره پیش‌دبستان داریم که به معرفی منابع مناسب و استاندارد این دوره می‌پردازد.»

معاون دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی خطاب به داوران و ارزیابان آثار گفت: «شما علاوه بر متخصص دوره پیش‌دبستان، ارزیاب و داور تولید محتوای این دوره هستید و منابع از سوی

شما ارزیابی و بررسی و به مخاطبان معرفی می‌شوند. ما در این نشست قصد داریم به بخشی از آنچه احساس می‌کنیم داوران به آن‌ها نیاز دارند نگاهی داشته باشیم. علاوه بر این، به‌عنوان دبیرخانه سامان‌دهی که متولی بحث ارزیابی منابع آموزشی است، بازخوردی را که از ناشران دریافت کرده‌ایم، به شما برسانیم.»

داوران و شناسایی خلأها

کیا در ادامه با اشاره به تحلیل داوری‌های انجام شده ارزیابان گفت: «ما داوری‌ها را بررسی و احساس کردیم مسئله‌هایی وجود دارد. یکی از مواردی که به آن برخوردیم، این بود که در برخی موضوعات، با وجود اینکه کتاب‌های رسیده بسیار زیاد بودند، داوران

هیچ کتابی را مناسب معرفی نکرده بودند. نقشی که داوران در این زمینه می‌توانند ایفا کنند، آسیب‌شناسی و شناسایی خلأهاست. مثلاً از ۴۲ عنوان کتاب کار کودک - مربی ۴۱ عنوان آن نامناسب بوده است. این موضوع جای سؤال دارد.»

وی افزود: «در برخی موضوعات پیش‌دبستان کتاب زیاد است، ولی کتاب مناسب بسیار کم است. از طرف دیگر، با توجه به نقش هدایتی‌مان، باید ارزیابی‌مان طوری باشد که مؤلف را به نقاط ضعفش رهنمون کنیم. ما با چنین نگاهی داوری‌ها را بررسی کردیم. در برخی از داوری‌ها این کاستی بود که داوران درباره علت نامناسب بودن اثر، پاسخ‌های کلی ارائه داده‌اند. در این صورت ما نمی‌توانیم نقش هدایت‌گری‌مان را ایفا کنیم و پاسخ‌گوی مؤلف باشیم.»

معاون دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی، با بیان اینکه مصادیق

مفیدی: «در حین تولید محتوا اصل بر توجه به بازخوردها و واکنش‌هایی است که از گروه مخاطب و گروه تولیدکننده گرفته می‌شود. این از جمله اولویت‌های اساسی در تولید کتاب‌های علمی، تربیتی، آموزشی و داستانی برای کودکان است»

محتواست. من شاهدیم برای پروراندن شخصیتی خاص که محبوبیت جهانی پیدا می‌کند، قبل از تولید چه اقداماتی صورت می‌گیرد. همچنین، حین کار که قرار است شخصیت را در قالب تولید محتوا بپرورانند، خود مربیان کودک، با در نظر گرفتن ویژگی‌های همه‌جانبه کودکان، والدین و افراد متخصص دخیل هستند. حتی ممکن است برای نوشتن کتابی یک جامعه‌شناس، روان‌شناس و متخصص تعلیم و تربیت و حتی مردم‌شناس هم حضور داشته باشد. برای کتاب‌هایی که زوایای روان‌شناسی و روان‌پزشکی را مطرح می‌کنند، قطعاً حضور آن‌ها استفاده می‌کنند. این نشان می‌دهد که در مرحله قبل از تولید محتوا ما کار خیلی عمیقی انجام نمی‌دهیم؛ حتی وقتی می‌خواهیم کودک با موضوعاتی مانند خوشبختی، دنیا، مسائل محیط‌زیست، مذهبی یا جنسی آشنا شود. مطمئناً این مسائل نمی‌توانند از زاویه دید یک نفر ارائه شوند. بنابراین، تیم‌های تحقیقاتی و پژوهشی بازوهای توانایی برای تولید محتوا هستند.»

دکتر مفیدی افزود: «علاوه بر استانداردهای شکلی و فنی، قبل از تولید محتوا از نگاه کارشناسان استفاده می‌کنند و اگر می‌خواهند بحران اجتماعی مثل طلاق یا اعتیاد یا بیماری خاصی را مطرح کنند، از یک گروه استفاده می‌کنند. اکنون در برخی کشورها سیاست‌های ضدقلدردی و زورگویی در بسیاری از مراکز آموزشی، از پیش‌دبستان تا سطوح بالاتر، دنبال می‌شود. در پشت آن سیاست، نوشتن کتاب‌هایی در رابطه با قلدری و زورگویی و تهیه نمونه‌های اجتماعی این کتاب‌ها شکل گرفته و پژوهش‌های متعددی انجام شده که قبل از تولید چنین محتوایی زمینه کار را فراهم کرده است.»

در حین تولید محتوا نیز فرایندی طی می‌شود. دکتر مفیدی درباره این فرایند توضیح داد: «در حین تولید محتوا اصل بر توجه به بازخوردها و واکنش‌هایی است که از گروه مخاطب و گروه تولیدکننده گرفته می‌شود. این از جمله اولویت‌های اساسی در تولید کتاب‌های علمی، تربیتی، آموزشی و داستانی برای کودکان است. اما چند درصد از نویسندگان ما در حین تولید محتوا چنین کاری می‌کنند؟ مثلاً بزرگ‌ترین واقعه دهه جدید، تولید محتوای آموزشی تربیتی برای کودکان مراکز پیش‌دبستان براساس مصوبات است. چند درصد نویسندگان توانسته‌اند از بازخوردها و واکنش‌های علمی متخصصان و کارشناسان بهره بگیرند؟ با احترام به همه کارهای انجام شده، آیا این نگرش وجود دارد که با نگاه به دیگران خود را اصلاح کنند. در دنیا در این مرحله اصلاحات فراوانی در تولیدات شکل می‌گیرد. گاهی در آن گروه‌ها والدین هستند. تکلیف آن‌ها این است که کتاب‌ها را برای کودکان بخوانند و پیش از آنکه کتاب فراگیر شود، بازخوردهای والدین و کودکان گرفته شود.»

نمود ارتباط با برنامه دوره پیش‌دبستان و نیز نقاط قوت اثر باید در داوری مدنظر قرار گیرد، گفت: «ما به‌طور اتفاقی چند نمونه از آن داوری‌ها را که پاسخ کلی داده‌اند و چند نمونه از آن‌ها را که پاسخ کامل داده‌اند بررسی کردیم.»

ارزیابان محترم ما درباره هر ۴۱ عنوان کتاب کار رد شده، دلایل رد را ناهماهنگی با برنامه دوره پیش‌دبستان نوشته‌اند. شاید به نظر شما این منطقی باشد، اما پاسخ هدایت‌گری به مؤلف و ناشر نیست. حداقل باید مصادیقی عنوان شوند. فقط در شش مورد از این ۴۱ مورد نکاتی به این پاسخ کلی اضافه شده‌اند. مثلاً نبود تنوع در فعالیت‌ها یا نبود فضای مناسب بروز خلاقیت. بنابراین، دلایل باید برای مؤلف و ناشر قانع‌کننده باشند.»

تأثیر نگاه تربیتی در تولید محتوا

در ادامه این نشست دکتر فرخنده مفیدی، سردبیر فصل‌نامه رشد پیش‌دبستانی، به چرایی و چگونگی تولید محتوا برای کودکان اشاره کرد. وی گفت: «تولید محتوا برای کودکان مشغله بسیاری از افراد است و طیف وسیعی از افراد علاقه‌مند دنیا در این حوزه فعالیت دارند. اما متأسفانه این تصور هم در برخی ایجاد شده که نوشتن برای کودکان ساده است و هر کس می‌تواند از زاویه فکری خود برای کودکان بنویسد.»

وی درباره تأثیر نگاه تربیتی در تولید محتوا برای کودکان گفت: «برای تولید محتوا باید ابتدا بدانیم تربیت چه انسانی مدنظرمان است و

قرار است چگونه و در چه مسیری حرکت کند. آیا این مسیر و حرکت باید تجویزی ذهن ما باشد؟ ما باید به والدین و جامعه القا کنیم که یاد بگیرد و حتماً این مسیر را برای یادگیری طی کند؟ آیا تصویری که از محبت، عشق، خانواده، مرگ و... پیدا می‌کند، باید به‌صورت تجویزی القا شود یا خیر؟ پس اگر می‌نویسیم و می‌خواهیم القای فکر کنیم، باید نگاهمان به این موضوع باشد که تربیت چه انسانی موردنظر است. انسانی می‌خواهیم که بیاندیشد؟ درونگرا یا برونگرا باشد؟ به اندیشه‌های دیگران احترام بگذارد؟ ارزشمندی فرهنگ خود را احساس کند؟ یا با دیگران زندگی و ارتباط برقرار کند؟»

تیم‌های تحقیقاتی، بازوی توانای تولید محتوا

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی در ادامه به تجربه جهانی در تولید محتوا برای کودکان اشاره کرد. و گفت: «مراحل کلیدی برای تولید محتوا، قبل از تولید، حین تولید و بعد از تولید

آن‌ها حتی روی کلماتی که به ذهن کودکان باید سپرده شود کار می‌کنند تا کلماتی با تأثیر منفی نباشند. کلماتی باشد که لذت و شادی را ایجاد کند، تفکر انتقادی و خاطره ایجاد کند و نه بیزاری و نفرت. گاهی کتاب‌های مان را به عنوان کارشناس می‌خوانیم. مثلاً اگر کتاب دربارهٔ خوشبختی است، کلماتی که نشان دهندهٔ خوشبختی باشند بسیار کم است. زیبایی را به زشتی تمام ارائه می‌کنند و محبت را که باید چون سرچشمهٔ جوشانی باشد در کتاب نمی‌بینیم.»

دکتر مفیدی در ادامه با اشاره به اینکه حتی پس از تولید محتوا هم کار تمام نشده است، گفت: «مرحلهٔ بعد از تولید محتوا، که در آن قسمت اعظم کار شکل گرفته، لزوماً پایان کار نیست، بلکه شروع جدیدی است. پس از تولید محتوا، آن را به درصدی از کارشناسان و افراد تیم منتخب ارسال می‌کنند تا از زاویهٔ فنی، نگارشی، محتوایی و علمی و تأثیرگذاری، اطلاعات لازم را کسب کنند»

حتی گاه کتاب‌ها به دانشگاه‌ها فرستاده می‌شوند. به همین دلیل است که ماندگاری بسیاری از این کتاب‌ها چنان است که روح یک جامعه را شکل می‌دهد. به همین دلیل هم برخی جوامع کتاب‌هایی دارند که به آن‌ها می‌بالند.»

پیروی از ریشه‌های آثار ماندگار

در ادامهٔ نشست، دکتر فرخنده مفیدی به دلایل ماندگاری برخی از آثار اشاره کرد که باید سرمشق تولید محتوا قرار بگیرند. وی در این باره گفت: «همهٔ شما با اسامی فردریک فروبل و ماریا مونته‌سوری آشنا هستید. ماندگاری دیدگاه‌های علمی و پژوهشی این دو چیست؟ چه ملاحظاتی داشتند که ما هنوز می‌توانیم از آن‌ها در زمینهٔ تولیدات علمی و آموزشی درس بگیریم؟ فروبل آلمانی، مربی بزرگ و بنیان‌گذار کودکستان است که اصل توجه او به بازی است. به جرئت می‌توان گفت، بعد از فروبل کسی کار جدیدتری دربارهٔ بازی انجام نداده است. وی بازی را هم درمان و هم حل مسئله، هم آموزش، شادی‌آفرین و هم تربیت‌کننده می‌داند. بازی از زاویهٔ دید فروبل موضوعی است که باید در همهٔ مراحل کار با کودک مورد توجه قرار بگیرد. هر نوع تربیتی، اگر بازی را محور قرار دهد، قطعاً پسند کودک و والدین می‌تواند باشد. کتاب فروبل «بازی‌های مادرانه» است که در آن ابتدا هدف بازی مورد توجه قرار گرفته و بعد محتوا با وسواس خاصی برای این گروه سنی تولید شده است. وقتی به این کار در آن روزگار فکر می‌کنید، می‌بینید که فروبل به ما این ایده را می‌دهد که نوشتن برای کودکان نباید به گونه‌ای باشد که هدف را فراموش کنیم. هر جا هم کلام قاصر شود، تصاویر باید به کار برده شوند تا بتوانند ذهن کودک را بپرورانند.»

ویژگی آثار مونته‌سوری موضوع دیگری بود که دکتر مفیدی به آن اشاره کرد. وی گفت: «یکی دیگر از بزرگان ماریا مونته‌سوری است. نگاه او این است که هیچ نوع تولید آموزشی و تربیتی برای کودکان نباید از حواس به دور باشد. در واقع، تربیت حسی نماد واقعی کار مونته‌سوری است. یعنی همهٔ حواس کودک باید شکل داده شوند.

در کتاب کلمات باید چنان گویا باشند که او را به زیبایی ببرند که گرچه الان نمی‌بیند، اما بتواند حس کند. یعنی قدرت مشاهده دهد. بتواند لمس کند، تجربه کند و... مونته‌سوری این ایده را به ما می‌دهد که حواس کودک باید محور اساسی تولیدات آموزشی و تربیتی ما قرار بگیرد. در واقع کلمات و واژگان و ساختار نگارشی و مفاهیم باید به گونه‌ای باشند که طریق حس کردن، شنیدن درست، گفتن درست و تجربه و لمس درست را به کودک بگویند.»

سردبیر فصل‌نامهٔ رشد پیش دبستانی افزود: «این افراد پیشکسوتانی هستند که دنبال کردن فکر و اندیشهٔ آن‌ها ما را به جایی می‌برد

که وقتی دست به قلم می‌بریم، از زاویهٔ نگاه کودک همه‌چیز را ببینیم. واقعیت این است که منابع آموزشی و تربیتی وظیفه دارند ادامه دهندهٔ راهی باشند که تفکر انتقادی را در مخاطب ایجاد کند، دید وسیعی به کودک بدهد، برایش سؤال ایجاد کند و او را به چالش برای کنجکاویش بیشتر وادارد.

اگر بتوانیم چنین نگاهی به تولید محتوا داشته باشیم، به‌طور طبیعی از دید یک ارزیاب بدون تعصب و آگاه، بسیاری از کتاب‌هایمان چیزهایی دارند که ما به آن‌ها توجه نمی‌کنیم.»

کتاب‌کار نباید آزادی مخاطب را سلب کند

مفیدی در بخش دیگری از سخنان خود دربارهٔ کتاب‌های کار کودک و ویژگی‌های آن‌ها مواردی را یادآور شد. او گفت: «مشکل ما با بسیاری از کتاب‌هایی که به شکل تجاری در بازار وجود دارند این است که تکلیف و وظیفه‌ای را برای مخاطب تعیین می‌کنند. ما از این کتاب‌ها فقط می‌توانیم الهام بگیریم. چون واقعیت این است که همگان خلاق نیستند و ما باید برای افرادی که چیزی برای کار با کودک در دست ندارند، نسخه‌هایی داشته باشیم. البته این بدان معنی نیست که برای همهٔ کودکان به‌صورت یکنواخت کارساز باشد.»

مفیدی افزود: «کتاب‌های کار باید به گونه‌ای باشند که خلاقیت مریبان و کودکان را هم به کار بیندازند. به عبارت بهتر، ایجاد سؤال کنند. راه‌های دیگر کار با کودک را ارائه دهند. این بازی‌ها نقطه‌های راهنما هستند. مثلاً اگر وسیلهٔ آن بازی را که در کتاب ارائه شده است در اختیار نداشتید، می‌توانید برای بازی دیگری از آن الهام بگیرید. این بدان معناست که آدم‌ها باید آزاد باشند. بازی‌های آموزشی ما شکل تکلیفی پیدا کرده‌اند و آزادی را می‌گیرند. در حالی که مخاطب باید در زمان و مکان امکان‌مانور داشته باشد. من معتقدم، این کتاب‌ها می‌توانند خوب باشند، به شرطی که راه‌های دیگر اندیشیدن را آزاد بگذارند.»

ادامهٔ این نشست به پرسش و پاسخ میان داوران و کارشناسان از جمله خانم لاله ضیایی تصویرگر خردسالان و کودکان اختصاص یافت.

مفیدی: منابع آموزشی و تربیتی وظیفه دارند ادامه دهندهٔ راهی باشند که تفکر انتقادی را در مخاطب ایجاد کند، دید وسیعی به کودک بدهد، برایش سؤال ایجاد کند و او را به چالش برای کنجکاویش بیشتر وادارد